

COSTICĂ BRĂDĂȚAN

A MURI
PENTRU
O IDEE

Despre viața plină de primejdii
a filosofilor

Traducere din limba engleză de
Vlad Russo

Spandugino

Cuprins

Mulțumiri	11
Introducere	15
1. Filosofia ca modelare a sinelui	29
2. Primul chip	61
3. Filosofia încarnată	117
4. Al doilea chip	167
5. Cum devine un filosof martir	209
POST-SCRIPTUM. A muri răsând	255
Note	259
Bibliografie	289
Indice de nume	307

Introducere

Moartea e lucrul cel mai prețios ce a fost dat omului. De aceea, suprema impietate e să-i dai o proastă utilizare. A muri prost.

SIMONE WEIL

O chestiune de viață și de moarte

Socrate n-a scris niciun rând, dar moartea lui a fost o capodoperă și i-a păstrat numele în posteritate. Cât a trăit, Jan Palach – studentul ceh care și-a dat foc în ianuarie 1969 pentru a protesta împotriva ocupării țării sale de către armata sovietică – n-a însemnat mare lucru. Dar după ce a murit mistuit de flăcări, a devenit pentru mulți un adevărat semizeu, o ființă înzestrată cu o enormă vitalitate și influență. De dincolo de mormânt, Palach și-a pus amprenta, profund, asupra istoriei Cehoslovaciei. Ori de câte ori Gandhi declara una din faimoasele lui „postiri până la moarte”, totul în India prindea dintr-odată viață, devenea mai animat ca niciodată. În timpul acestor postiri, „orice modificare” a stării sale „era difuzată în toate colțurile țării” (Fisher 1983: 318). Întreaga Indie trăia foamea lui Gandhi.

Moartea, se pare, nu înseamnă întotdeauna negarea vieții – ea are uneori capacitatea paradoxală de a o spori, de a o intensifica

într-atât încât, da, insuflă o viață nouă vieții înseși. Prezența morții le poate inspira celor vii o nouă perspectivă asupra existenței – o mai adâncă înțelegere a ei. Ar fi corect, prin urmare, să spunem că *viața are nevoie de moarte*. Dacă moartea ar fi într-un fel sau altul procrisă, viața ar primi și ea o lovitură necruțătoare.

Mai întâi, viața are nevoie de moarte pentru a se împlini cu adevărat. Se întâmplă adesea să ne dăm seama cât de neprețuit este un lucru abia când îl pierdem sau suntem pe cale să-l pierdem; tocmai perspectiva bruștei lui absențe ne învață cum să apreciem valoarea și însemnătatea prezenței sale. Astfel, moartea poate da o nouă intensitate actului de a trăi prin simpla ei iminență. Istoricii au observat un lucru ciudat: anume că, adesea, atunci când sunt loviți de dezastre naturale sau sociale – precum molime sau războaie –, oamenii par mai înclinați să se lase în voia exceselor lumești. Se dedau cu lăcomie plăcerilor carnale (băutură, mâncare sau sex), cu o patimă necunoscută înainte. În loc să acționeze cu prudență pentru a-și menaja forțele, așa cum ar cere bunul-simț în situații de criză, ei se năpustesc să risipească ce le-a mai rămas. Sunt mânânați de o mare grabă, oamenii aceștia: se ghiftuiesc cu plăcerile vieții exact în clipa când moartea se apropie. Iar ceea ce le sporește cheful de viață e tocmai prezența morții. Atitudinea lor poate părea irațională, dar are și o latură miraculoasă. Pe buza prăpastiei, acești oameni descoperă – și sărbătoresc – miracolul existenței.

Decameronul, culegerea de povestiri a lui Giovanni Boccaccio, ne oferă o privire fugară, fie și indirectă, asupra unei atari situații unice. În 1348, când ciuma făcea ravagii la Florența, un grup de tineri se refugiază la o vilă, la câteva mile depărtare de oraș, și timp de zece zile trăiesc cu patimă spunându-și povești sprintare și deochete. Rezultatul este o culegere de o sută de povestiri care celebrează viața și *la joie de vivre* în tot ce are ea mai carnal. Boccaccio intuiește aici adâncă legătură dintre spaima de moarte și dorință: în situații-limită, iminența morții poate fi cel mai puternic

afrodiziac. Inspirat poate de Georges Bataille (Bataille 1986), istoricul francez Philippe Ariès vorbește despre o anumită „erotizare” a morții. Ca și actul sexual, moartea ajunge să fie privită ca „o transgresiune care-l rupe pe om de viața zilnică [...] pentru a-l robi unui paroxism, azvârlindu-l într-o lume irațională, violentă și plină de splendoare” (Ariès 1974: 57).

Avem totodată nevoie de moarte pentru a da un sens vieții. În absența morții, viața ar rămâne ceva lipsit de limite și de formă – ba chiar și de gust. N-am avea de unde s-o apucăm, fiindcă ar fi lipsită de margini. De vreme ce a da un sens unui lucru înseamnă să-l poți încadra într-o poveste, viața are sens numai în măsura în care poate fi povestită. Așa cum o poveste fără sfârșit ar fi imposibilă, viața fără moarte ar fi lipsită de sens. Într-un eseu scris cu opt ani înainte să moară, și pe care-l voi comenta în amănunt ceva mai încolo în carte, Pier Paolo Pasolini subliniază exact acest lucru. „Este deci absolut necesar să murim – scrie el –, fiindcă, *atâta vreme cât trăim, nu însemnăm nimic*, iar limbajul vieții noastre [...] este intraductibil.” El nu e decât „un haos de posibilități, o căutare nesfârșită de raporturi și sensuri” (Pasolini 1988: 236–237; *subl. aut.*). A muri înseamnă să dai vieții tale sensul unei compoziții. Moartea este editorul priceput care-ți adună viața laolaltă, în așa fel încât să devină inteligibilă. O viață fără sfârșit ar fi un soi de existență minerală – neînsuflețită, nediferențiată, inexprimabilă, ceva mort ca o piatră. Ne-am petrece-o fără nicio grijă, fără niciun scop, de-a lungul a nesfârșite ere geologice. La un nivel mai pragmatic, chiar dacă ar fi posibilă, nu sunt sigur că o asemenea viață ar fi de dorit. La fel ca orice poveste, o biografie – chiar și cea mai interesantă – întinsă dincolo de un anumit punct devine sigur plicticoasă. A o lungi și mai mult ar însemna să dai târcoale monstruosului. Dacă am deveni nemuritori într-o bună zi, am putea muri din lipsă de sens în ziua următoare.

Există însă și un alt sens în care moartea poate determina dinamica vieții. E vorba despre un caz mai subtil, mai dificil, în

care viața îți este configurată nu de propria moarte, ci de a altcuiva. E tipul de anihilare la care m-am referit la început: moartea cuiva care alege „să moară pentru o cauză”, de dragul unui lucru mai important decât el însuși. O asemenea moarte voluntară afectează viețile celor rămași în chip profund și durabil: le îndrumă judecata morală, le conturează concepția privitoare la lucrurile importante și le impregnează modul de a înțelege ce înseamnă să fii om. Sfârșește, adică, prin a deveni parte a memoriei lor colective. Uneori le apasă și conștiința, îndemnându-i ca măcar de rușine să facă ceva. Grație dăruirii de sine dovedite de cei care au făcut sacrificiul ultim, grație disponibilității lor de a-și da viața, unii dintre ei sfârșesc prin a fi proiectați în mit. Asemenea morți devin adesea praguri unde istoria ia sfârșit și începe mitologia.

Oamenii au murit „pentru o cauză” de când există pe lume. Au murit pentru Dumnezeu sau pentru semenii lor, pentru idei sau pentru idealuri, pentru lucruri reale sau imaginare, rezonabile sau utopice. Dintre toate variantele posibile de moarte voluntară, cartea pe ați început s-o citiți se apleacă asupra filosofilor care mor de dragul filosofiei lor. Desigur, o asemenea moarte nu e lipsită de ironie: plătești cu cel mai prețios lucru ce ți-a fost dat (propria viață) pentru ceea ce de obicei trece drept activitatea cea mai lipsită de importanță. Dar filosofilor – sau celor mai fascinanți dintre ei – nu le lipsește niciodată simțul ironiei. Într-un anumit sens, *A muri pentru o idee* este un excurs într-un domeniu încă necercetat: ontologia existenței ironice.

Condamnați fără drept de apel

În anul 399 î.Hr., Socrate a luat otravă după ce a fost condamnat la moarte de un tribunal atenian. Capetele de acuzare erau coruperea tinerilor și impietatea. În timpul procesului, Socrate